

OD KOMITETU REDAKCYJNEGO

Zeszyt poświęcony wzajemnym związkom literatury polskiej i litewskiej jest swoistą kontynuacją podobnego zbioru, który ukazał się przed rokiem i dotyczył różnego rodzaju współzależności między literaturą polską i węgierską. W tym jednak przypadku zamieszczone w tomie artykuły dotyczą sytuacji zasadniczo odmiennej. Po pierwsze, wielowiekowa wspólnota polityczna, łącząca niegdyś Polskę i Litwę jako dwa organizmy państwowe, pod pewnymi względami także po ich ostatecznym upadku u schyłku XVIII wieku, pozostawiła nieusuwalne ślady w obu kulturach. W wywodzących się z nich środowiskach literackich identyfikacja językowa na ogół nie budziła wątpliwości, ale próba identyfikacji o innym charakterze (kulturowej, terytorialnej, środowiskowej, rodzinnej) stawała się źródłem nierozwiązywalnych z dzisiejszej perspektywy problemów. Zbliżenie i wzajemne zainteresowanie wspólnym dziedzictwem i literacką teraźniejszością z każdym rokiem przynoszą kolejne ustalenia z dziedziny nauki o literaturze i nowe interpretacje dawnych utworów. Po drugie jednak – wśród polskich badaczy ciągle znacznie większe zainteresowanie budzą kwestie historyczne niż współczesna literatura litewska. Ten rys widoczny jest także w zawartości prezentowanego zeszytu *Roczników Humanistycznych*.

W dziale „Rozprawy” zamieszczono osiem artykułów napisanych przez badaczy działających w różnych ośrodkach akademickich w Litwie i w Polsce, połączonych szeroko rozumianą tematyką polsko-litewską. W większości odnoszą się one do twórczości literackiej i publicystycznej od połowy XIX do połowy XX wieku, sięgają wstecz do czasów romantyzmu, do XVIII wieku, a nawet do literatury dawnej Rzeczypospolitej – są widocznym znakiem kierunków zainteresowania współczesnych badaczy. Przynoszą ustalenia możliwe dopiero po przeprowadzonych w ostatnich dziesięcioleciach szeroko zakrojonych kwerendach archiwalnych, po edycjach dzieł poszczególnych autorów (Zygmunta Glogera, Wincentego Ignacego Marewicza), po badaniach prowadzonych zarówno przez litewskich, jak i polskich uczonych. Jedną z rozpraw poświęcono współczesnej powieści litewskiej.

Tom otwiera studium Tadeusza Bujnickiego poświęcone postaci Litwina w prozie polskiej przełomu XIX i XX wieku. To czwarta z cyklu wcześniej

opublikowanych rozpraw Autora, pokazująca literackie odzwierciedlenie postaw polskojęzycznych pisarzy II połowy XIX wieku wobec kształtującego się litewskiego odrodzenia narodowego i – jednocześnie – wspólnej tradycji. Bujnicki analizuje bohaterów powieści Henryka Sienkiewicza, Marii Rodziewiczówny, Józefa Weyssenhoffa i wielu innych, pokazując, jak różne postawy pisarzy wobec tzw. sprawy litewskiej materializowały się w postaciach bohaterów literackich.

Artykuł Jarosława Ławskiego prezentuje w kolejnej odsłonie (po wcześniejszych publikacjach Autora na ten temat) pisarstwo i myśl polityczną Zygmunta Glogera z lat 1905–1910. Przybliża postać Glogera jako zwolennika powrotu do jagiellońskiej tradycji wspólnotowej, będącej jednocześnie projektem politycznym; Glogera – pisarza i publicysty, wnikliwie komentującego wielkie przemiany cywilizacyjno-kulturowe na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej; Glogera stopniowo modyfikującego swoje poglądy na sprawy relacji polsko-litewskich. Inesa Szulska na podstawie niemal niewykorzystywanych dotąd archiwaliów ze zbiorów polskich i litewskich pisze o Romanie Szwoynickim (1845–1915), pisarzu i malarzu pochodzącym z Kowieńszczyzny, działającym w Warszawie w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. Losami i twórczością Marii Tyszkiewiczówny (1871–1943) zajęła się Irena Fedorowicz. Tyszkiewiczówna pochodziła ze starego magnackiego rodu, mającego swoje dobra na wschodnim pograniczu Rzeczypospolitej, łączącym różne tradycje kulturowe. Arystokratka związana była z Połęgą i Wilnem, prowadziła szeroko zakrojoną działalność filantropijną i oświatową, aktywnie wspierała litewski ruch narodowy, opublikowała opowiadanie (w przekładzie na język litewski) i powieść, ale nie pisała systematycznie i prawdopodobnie na tych próbach skończyła się jej literacka działalność. Aresztowana przez NKWD, zmarła na zesłaniu w 1943 roku.

Anna Petlak analizuje literackie ujęcia relacji Aleksandra Michała Sapiehy, wielkiego kanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego, i Wincentego Ignacego Marewicza (1755–1822), mniej znanego pisarza pochodzącego z województwa trockiego. Maria Janoszka przypomina satyryczne opowiadanie Józefa Sękowskiego *Posłuchanie u Lucypera* (1832). Znany, acz kontrowersyjny orientalista pochodzący z okolic litewskiej stolicy, Rosjanin z wyboru, kreśli czarny obraz Wilna z pierwszej połowy XIX wieku. W ostatnich latach twórczość i sama osoba Sękowskiego cieszą się coraz większym zainteresowaniem – przedmiotem uwagi są zarówno jego osiągnięcia jako wybitnego orientalisty, talent zjadliwego satyryka, jak i postawa człowieka, którego polityczne

wybory w dobie powstania listopadowego do dzisiaj budzą uzasadnioną konsternację.

Do współczesnej prozy litewskiej sięga Ewangelina Skalińska, wnikliwie analizując postmodernistyczną powieść Agnė Žagrakalytė *Klara. Bande dessinée*. Skalińska pokazuje, jak współczesna powieść litewska boryka się tymi samymi problemami gatunkowymi, co proza sąsiednich krajów, uświadamia jej przynależność do europejskiej wspólnoty kulturowej w jej dzisiejszej postaci.

O Macieju Strykowski (1547–po 1586) pisze Vytas Jankauskas, wskazując, w jaki sposób znany renesansowy historyk wykorzystał w swoim piśarstwie historycznym motywy pochodzące z litewskiego folkloru, szczególnie z ówczesnych pieśni. Jankauskas dokonuje także krótkiej rekapitulacji dotychczasowych litewskich badań nad wkładem Strykowskiego w wiedzę o dawnej Litwie i jej mieszkańcach.

W dziale „Varia” znajduje się studium Aliny Nowickiej-Jeżowej zatytułowane *Służba, twórczość czy zdrada? Przekład staropolski w perspektywie etycznej*. Autorka analizuje kluczową kwestię, przywoływaną przez najważniejszych współczesnych filozofów, badaczy literatury i translatorów – etyczny aspekt przekładu literackiego. Po krótkim przeglądzie najważniejszych wypowiedzi współczesnych odnosi tę tematykę do praktyk translatorских w epokach dawnych. Już w XV wieku w kręgu humanistów włoskich zwracano uwagę na tę kwestię, od XVI wieku problem pojawił się w kulturze polskiej. Autorka zwraca uwagę na cztery podstawowe argumenty, pojawiające się w ówczesnych dyskusjach: na analogie do zachodnioeuropejskich teorii przekładu, na „sprawczość aktu translacji”, kwestię tradycji, wreszcie – na argument patriotyczny, czyli wprzęgnięcie przekładu w „służbę ojczyźnie”. W czasach wznowienia głębokich studiów nad kulturą dawną, a szczególnie wobec ciągle trwających prac nad edycjami krytycznymi staropolskich przekładów literatury antycznej, renesansowej i siedemnastowiecznej, problematyka poruszona w studium A. Nowickiej-Jeżowej jest nie do przecenienia.

Drugim artykułem w tym dziale jest praca Aleksandry Dębskiej-Kossakowskiej *Herling-Grudziński i Monte Cassino* – studium zbierające zapisy Gustawa Herlinga-Grudzińskiego poświęcone bitwie rozegranej w maju 1944 roku u stóp klasztoru benedyktynów i “ostatniemu cmentarzowi Rzeczypospolitej”, jak nazywał powstałą później w tym miejscu nekropolię autor *Innego świata*.

Tom uzupełniają dwie recenzje. Pierwsza z nich to omówienie książki Mikołaja Sokołowskiego, *Paris, Ladis, Paradis. Biografia polityczna Władysława Mickiewicza* (2023) – która stała się punktem wyjścia do głębokiego prze-

wartościowania wizerunku najstarszego syna Adama Mickiewicza. Na Władysława Mickiewicza od stu lat patrzyliśmy w sposób określony przez Tadeusza Boya-Żeleńskiego. Sokołowski wydobył Władysława z cienia ojca, pokazał jego samodzielność pisarską, polityczną, społeczną; uwidoczniał, w jaki sposób Władysław Mickiewicz – myśliciel, pisarz, francuski intelektualista polskiego pochodzenia – z wyboru kontynuował działalność ojca. Trudno znaleźć lepsze miejsce dla szkicu o tej książce niż w polsko-litewskim zeszycie *Roczników Humanistycznych*.

Druga recenzja przygotowana przez Pawła Panasa dotyczy książki Piotra Nowaka *Szkieownik mizantropa* (2023), poświęconej pisarstwu Thomasa Bernharda (1931–1989), jednego z najwybitniejszych pisarzy i myślicieli austriackich, a nawet niemieckojęzycznych XX wieku. Eseiistyczna gawęda, jak ją określa Panas, pozostaje poza obrębem literaturoznawstwa, a mimo to wiele mówi zarówno o Bernhardzie, jak i o samym Nowaku, jego lekturach i refleksji o współczesnym świecie.

Tomasz Chachulski